

ÀNGEL AGUILÓ I LA TRADICIÓ MANUSCRITA DEL LLIBRE DELS FETS

1. L'any 1873 Marià Aguiló va preparar la primera edició moderna del *Llibre dels Fets* de Jaume I, basant-se en el manuscrit més antic conservat, el còdex que actualment es troba catalogat com el ms. 1 de la Biblioteca Universitària de Barcelona, procedent de l'escriptori de Poblet i copiat, segons l'èxplícit, per Celestí Destorrens com a encàrrec de l'abat Ponç de Copons el 1343.

Anys més tard, el 1905, Àngel Aguiló va recuperar algunes de les edicions de textos cabdals per a la història cultural i literària que havia fet el seu pare, com ara el mateix *Llibre dels Fets* o el *Tirant lo Blanc*, i va assajar de fer un pròleg a aquests treballs, pròleg que ell mateix diu escriure de forma emotiva, donada la grandesa de les mateixes obres i la tasca ingent del seu progenitor.

En el que dedica a l'edició del *Llibre dels Fets* (p. VIII), Aguiló fill es lamenta de l'escassa atenció que ha suscitat una obra tan rellevant com aquesta Crònica reial, de què només dos historiadors anglesos s'han ocupat.¹ Per altra banda, el tema central del pròleg és la polèmica sobre l'existència d'un text català anterior al llatí de Pere Marsili de 1314, text que Aguiló confirma haver trobat en el còdex provinent de Poblet,

Lo mes antich testimoni de la existencia de nostra Cronica es lo Comentari ó Historia que escrigué lo dominich Fr. Pere Marsili, avans de l'any 1314; inedita en sa totalitat, y per tant menys conéguda de lo que caldria, alguns han volgut suposar esta obra de Fr. Marsili anterior á la Cronica Reyál; aquesta suposició es insostenible per los qui llegescan la introducció á dita obra [la de Marsili] que publicá lo meritissim Villanueva en lo Apendix XIII al volum 18 de son *Viaje Literario* y de la que n'han donat alguns fragments lo senyor Quadrado en sa *Conquista de Mallorca* (Palma: 1850) y també en Balaguer y Merino en son curiós estudi «Un document inedit relatif á la Chronique catalane du Roi Jacme I d'Aragón.» (París, 1877).²

1. Es tracta de la traducció de John FOSTER, *The Chronicle of James I, King of Aragon...* London, 1883. 2 vols. in 8,º i del treball de F. Darwin SWIFT, *The life and times of James the First the Conqueror*, Oxford, 1894. Ambdós estudiosos defensen l'autenticitat de la crònica com a obra del rei Jaume i la preexistència d'una versió en vulgar en relació amb la llatina de Marsili.

2. Citem a partir de l'edició electrònica, que manté la paginació original, procedent de la Biblioteca Virtual Joan Lluís Vives (vegeu-ne la referència completa al final d'aquest article).

Efectivament, en les paraules preliminars a la *Conquista de Mallorca* (publicada el 1850) de Josep Maria Quadrado, relat sobre la presa de l'illa que es basa en les notícies de Marsili i Desclot, retrobem la polèmica sobre la preexistència d'un text català al text llatí del *Llibre dels Fets*, juntament amb un fragment del pròleg de Marsili i una petita història de com l'obra del dominicà fou lliurada a Jaume II, per a fomentar la gran glòria del seu avi. Tanmateix no s'arriba a identificar cap còdex que continga l'obra del rei Jaume en vulgar:³

Cotejando la obra de Marsilio con la *Crónica del rey don Jaime* demuéstrase que su objeto, aun cuando en el prólogo no estuviera consignado, no fué otro que el de ampliar en idioma latino y en estilo mas elegante la desnuda y sencilla relacion de aquel, permitiéndose algunas añadiduras, en especial por lo tocante á la historia de su orden, y mayor latitud en las descripciones y arengas. Así tienen razon á la vez los que la califican de traduccion y los que de comentario; pero es un hecho fuera de duda que no tiene las pretensiones de historia original. Un escritor valenciano [Josep de Villarroya]⁴ empeñado en negar la autenticidad de la *crónica del rey*, llega á suponerla posterior á la de Marsilio y simple copia ó compendio de esta, error de que le hubiera desengañado la lectura de dicha obra que confiesa no haber visto. Supuestos anacronismos, omisiones de hechos harto secundarios y episódicos, ciertas confesiones rechazadas por sobrado ingenuas, ciertos incidentes tachados de puerilidad é impertinencia por quien no está hecho al sabor y carácter de las crónicas, escrúpulos fútiles, inexactitudes explicables, contradicciones que facilmente se concilian, es todo lo que objeta el señor Villarroya al crédito de aquellas páginas venerables que una tradicion constante y general atribuye al gran monarca. Sin embargo al reconocer en ellas mérito, antigüedad y cualidades apreciables, destruye el impugnador en parte la fuerza de sus objeciones, que atacando a la obra misma serian imputables, lo mismo que á don Jaime, á cualquier autor contemporáneo. Solo una crítica pequeña y cavilosa podria desconocer el carácter de memorias íntimas que en toda la relacion se encierra, si no consignadas día por día, si no redactadas literalmente por el conquistador, escritas al menos bajo su dictado, formadas sobre sus recuerdos y noticias, estraidas del fondo de su alma, legadas á la posteridad como un monumento viviente de sus ideas y de sus hechos.

Mas para atestiguar la primitiva existencia de estas memorias, que no pueden ser otras que las conocidas con el nombre de *crónica del rey*, y las razones que tuvo Marsilio para escribir después su comentario, conviene transcribir las siguientes frases de su misma pluma. «*Tamen*, dice en su breve prólogo, *valde rationi consonum in oculis*

3. Com en el cas anterior i amb les mateixes característiques, reproduïm el text a partir de l'edició electrònica, pàgines 8-9.

4. El Marqués de Villarroya va encetar aquesta polèmica a principis del segle XIX, amb poca fortuna, segons Aguiló, ja que les seues tesis eren insostenibles i només va tenir ressò en alguns cercles d'historiadors anglesos i alemanys. Vegeu la nota que li dedica Aguiló en el seu pròleg: «Solament alguns escriptors alemanys han acullit la tesis de'n Villarroya seguint lo seu criteri respecte de l'autenticitat de la Cronica Reyal; lo Baró de Tourtoulon en sa coneguda obra *Jacme I. le Conquerant* (Montpellier 1863.2 vols in 8.º) cita entre los impugnadors de l'autenticitat d'aquesta Cronica, a Gervinus en sos *Historische Schriften* (pl. 278 nota) y a Helfferich qui en un estudi sobre Ramon Lull *Raymund Llull und die Anfänge der catalanischen Literatur* (Berlín 1858), fa notar certa incompatibilitat entre lo gust marcadament, classich y ple de grandiositat oriental del *Llibre de la Saviesa* y la, sencilla naturalitat ab que está escrita la Cronica. (N. I, p. VII)».

illustrissimi avi sui gesta, pristinis temporibus veraci stylo sed vulgari collecta, ac in archivis domus regiae ad perpetuam suae felicitatis memoriam reposita, reducerentur in medium, atque latino sermone diserta et per capitula juxta conclusionum varietatem distincta, unum historiale, et chronicum redderent codicem, in quo tota dicti regis avi sui magnorum factorum texeretur series, et Deus in suo regali brachio ac gloriosissimo principe a legentibus laudaretur [...] Utque avidus lectoris animus, cum ad dictarum chronicarum locum legendo devenerit, hanc undae suae sitim possit ad rotum succurrere, ego frater Petrus Marsilii de ordine praedicatorum ad ordinationem supradictam illustrissimi Domini Regis hoc opus aggredior, et quamvis rudi veraci tamen stylo praecurro... Librum itaque istum in quatuor libros distinximus: primus continet regis adolescentiam et facta quae sibi in Aragonia contigerunt et acquisitionem comitatus Urgellensis, et habet XXXVII capitula; secundus continet acquisitionem regni Majoricarum et adjacentium insularum, et habet XLIX capitula; tertius acquisitionem regni Valentiae, et habet LXXVIII capitula; quartus acquisitionem regni Murciensis et felicem ejus obitum, et habet LIX capitula.

Queda clar, doncs, que les paraules de Marsili fan referència a un text anterior al llatí i així tanca la polèmica iniciada pel marquès de Villaroya. Cal destacar també el caràcter poètic que el senyor Quadrado —segurament immers de ple en el Romanticisme— atribueix al llibre reial i com s'aferma en l'autenticitat de les memòries d'un rei, que per damunt de tot és un home.

L'autenticitat de la versió reial en vulgar i la preexistència d'aquesta a la versió llatina conservada és fora de dubte, segons Aguiló, qui continua en el seu pròleg tractant de descriure el text procedent de Poblet. Per a ell, els entrebancs i els oblitats que ha patit aquest manuscrit ha fet que resultés ben desconegut; ni tan sols mossén Bernat Boades, al segle xv no en tenia notícies en el seu *Feyts d'armes de Catalunya*; d'ací l'omissió dels historiadors posteriors.⁵

La part del pròleg d'Àngel Aguiló que més ens interessa és la notícia bibliogràfica on trobem la reconstrucció de la tradició manuscrita del *Llibre dels Fets* de manera cronològica (pp. XIV-XVI). Comença amb la descripció del manuscrit de Poblet i una relació de les diferents mans per les quals ha hagut de passar:

SEGLE XIV

La base de l'estudi bibliogràfic de nostra Crònica, fora alguna notícia del codex primitiu en català que cita Marsili en sa introducció com existent en lo Arxiu Reyal *ac in archivis domus regiae ad perpetuam suae felicitatis memoriam reposita*.⁶ La tradició l'ha suposat existent en la llibreria del Monestir de Poblet, d'ahont hauria sigut sutret per l'Arquebisbe Marca per los anys de 1644 a 1651.

5. Aquesta obra, la redacció de la qual es considerava del primer terç del segle xv, també va ser editada per Marià Aguiló el 1873. Boades sembla tenir presents les *Cròniques* de Desclot i Muntaner i no dóna referències del *Llibre dels Fets*.

6. Citat també per Quadrado, com hem vist més amunt.

Lo primer que parlà de la sustracció del manuscrit original, atribuïda a Marca fou lo Abat de Poblet Dn. Bahasar Sayol (1716-1720) en sa manuscrita «Historia de las Grandezas de Poblet» segons en Serra y Postius que va llegir varis fragments de dita obra y en dona noticies en sos «Prodigios y finezas de los SS Angeles hechas en el Principado de Cataluña» (Barcelona, 1726); aquesta suposició concorda ab certa nota que posá en lo Codex manat escriurer per l'Abat Ponç de Copons, del Monestir de Poblet, lo Canonge de Lleyda Geronim Besora, son darrer possehidor, avans de passar dit codex á la llibrería del convent del Carme y després a la Biblioteca de Barcelona ahont se conserva avuy día. Aquesta nota arrencada posteriorment, fou copiada per en Serra y Postius (Finezas de los SS Ángeles § 469 pl. 329) y diu axis: *Está son original recondit en lo Monestí de Santa María de Poblet, del Orde Cisterciense, de el qual se es copiat aquest exemplar en lo mateix Monestí, situat en aquest Principat de Catalunya, en lo any al fi del present Llibre cutiosament per lo copista notat. «Ex Bibliotheca Doctoris Iose. Hieron. Besora.»*

Devem indicar aquí pera major claretat que la copia de'n Celestí, Destorrens, no's trobava ja en la época en que Fr. Baltasar Sayol escrivia dita historia, dins lo Monestir de Poblet, axis com tampoch hi era quant lo monjo Dn. Jaume Finestres escrivia sa erudita historia del monestir; poch anys després de haverlo visitat Felip II en 1585. Segons una nota que's conserva en la darrera guarda del nostre Codex se sap que pertanyia a un noble barceloní Joaquim Llatzer Bolet quí l'heretà de son pare Pere Pau Bolet; en son poder se trobava aquest llibre quant don Jaume Ramón Vila ne feu traurer en 1619 la copia que's conserva en la Biblioteca Prov. y Univ. de Barcelona y ho explica axis en una Introducció de la que transcrivim lo següent: (fol. 2.º volt. 2.ª ratlla.) *Y axi entre altres papers y escripturas autenticas y verdaderas que pera averiguar estas veritats he cercades y son arribades en mon poder fonch un llibre de la historia del Rey Don Jaime de Arago primer de aquest nom cognomenat lo gran conquistador y venturos: lo qual me dexá un Cavaller desta Ciutat de Barcelona anomenat Joaxim Llatzer Bolet que era un llibre molt antich de sa casa escrit de ma en pregamí de lletra molt antiga y conforme me hauía certificat molt temps habans son pare Pere Pau Bolet que hera persona versada en historia, fonch copiat lo seu llibre del original que lo mateix Rey Don Jaime escrigué de sa propia ma que esta recondit en lo monestir de santa Maria de Poblet del orde del cistell situat en aquest principat de Cathalunya com ja en alguna manera consta de altra part per las darrevas clausulas de la fi del present llibre; y de aquell lo he fet jo copiar per ma de Jaume Farrer estudiant criat meu...»*

Tota aquesta llarga citació ens permet reconstruir la història del text que actualment és el ms. 1 de la Biblioteca Universitària de Barcelona. Tal com hem pogut comprovar en posteriors descripcions del manuscrit, aquest còdex, de pergamí, correspon a un document reial i, per tant, es caracteritza per una extremada cura en l'elaboració. La riquesa del document es palesa en l'orla que acompanya l'escriptura dels primers fulls feta a base de motius vegetals, les caplletres il·luminades i en una miniatura al f. 27. En una de les guardes es troba un escrit del XIX, possiblement contemporani a la relligadura, que diu: «Crònica del Rei en Jaume, escrita per ell mateix. Aquest llibre feu escriurer l'onrat Ponç de Copons, per la gràcia de Déu abbat del honrat monestir de Poblet, en lo qual monestiu jau lo molt alt senyor Rey en Jaume.[...] E fo escrit en lo dit monestir de Poblet de la mà de Celestí Destorrens acabat lo dia a 17 dies

del mes de setembre de 1343...». En una altra de les guardes, en lletra antiga, també trobem escrit: «Cròniques del Sant Rey en Jaume de bona memòria». Al final del volum, enganxat a la coberta, hi ha un altre escrit que alludeix a la visita de Felip II al monestir de Poblet de 1585.

Segons la coneguda classificació de manuscrits del *Llibre* (Bruguera 1991: 1012),⁷ és el ms. H. La Biblioteca universitària en va fer una edició facsímil l'any 1972, amb introducció de Martí de Riquer.

Per a realitzar aquest còdex de Poblet, hom creu que Ponç de Copons va agafar un original propietat del rei Pere III avui perdut, però documentat a l'Arxiu dels Reis i descrit per Massó i Torrents (1906 i 1912).⁸ També Soldevila esmenta aquest manuscrit perdut com a base de la còpia de Poblet; segons la classificació de manuscrits correspon a la sigla B. Tanmateix Bruguera no creu que es tractés de l'original de Poblet (Bruguera 1991: 10), perquè segons un document de 1371 aquest manuscrit perdut era de pergamí i l'original del de Poblet era de paper. Encara hi ha un altre ms. perdut, l'A, esmentat tant per Massó com per Soldevila, que creuen que era el text base de la traducció de Marsili de 1313.

Ms. 1 Biblioteca Universitat de Barcelona. Fons de Reserva, fols. 1r, i XXVIIr.

Consultable a:

<http://www.llivresvives.com/FichaObra.html?portal=126&Ref=22392>

7. Tot i que ens basem en l'índex de Bruguera, aquesta classificació és original de Jaume Masó i Torrents, «Historiografia de Catalunya en català durant l'època nacional», *Revue Hispanique* XV (1906), pp. 510-523, qui va atribuir una sigla a cada manuscrit de què tenia constància. Més en-

2. Seguim amb interès el relat d'Angel Aguiló (pp. XVI-XVIII), que ens porta a un segon manuscrit, datat també en el segle XIV:

En la Cronica d'en Bernat Descoll atribuïda per llarch temps a Pere IV s'hi llig que lo dit Rey Pere IV a Barcelona lo Diumenge 21 de Novembre del 1344 «a hora de prim son. Nos encara no eram gitats, e legint libre o Chronica del senyor rey En Jaume tresavi nostre...»; exa lectura pogué fer-la lo Rey ja en un codex primitiu existent en lo Arxiu Reyal, del que aviat parlarem o be en la copia de Poblet ja coneguda que li hauria presentat l'abat Copons poch apres d'acabada d'escriurer. Ara be lo mateix Rey manà alguns anys mes tart al escribent de sa Curia Joan de Barbastro que tragués una copia de la Crónica Reyal, en pergami, que's conserva avuy en la Biblioteca del Compte d'Ayamans a Palma de Mallorca; les nombroses variants que presenta aquest codex, ab lo de Poblet, proben suficientment que no fou lo codex de Poblet, l'original de que's serví lo Rey al fer escriurer dita copia, que concorda ab l'edició impresa en Valencia d'ordre dels Jurats de dita Ciutat y per tant ab lo Codex que Felip II reclamá per la Biblioteca del Monestir de Sant Llorens del Escorial. [...] Exa conclusió d'interés veritable per l'estudi de nostra Cronica, no's pot resoldrer actualment sens un anàlisis detingut de les variants de abdues versions que's poden comparar en la present edició de la Crónica⁹

Pere III, doncs, va manar fer una còpia de la crònica del seu avantpassat a un dels seus curials, Joan de Barbastre, qui la va enllestir el 1380 i l'any següent, 1381, ja constava en l'Arxiu Reial.¹⁰ Pel que fa a les característiques d'aquest text, sembla concloure Aguiló que el copista no va seguir el manuscrit de Poblet, sinó que va fer una còpia diferent i que, més endavant, aquest va servir com a base de l'edició manada imprimir pels jurats de València en 1557.

El manuscrit copiat per Joan de Barbastre és el que actualment es coneix amb la sigla C i porta la signatura n° 1734 de la Biblioteca de Catalunya. Procedeix, tal com diu Aguiló, de la Biblioteca del Comte d'Aiamans de Mallorca,

davant, el 1912, hi va afegir uns manuscrits perduts i va refer la classificació i la nomenclatura de les sigles (J. MASSÓ I TORRENTS, «Exposició d'un pla de publicació de les Cròniques catalanes», *Memòries IEC*, 1912, pp. 10-13). Es pot constatar també que SOLDEVILA (2007: 44) assumeix la classificació de Massó. Bruguera també ho fa; a més, hi inclou dos manuscrits nous i els atorga una nova sigla.

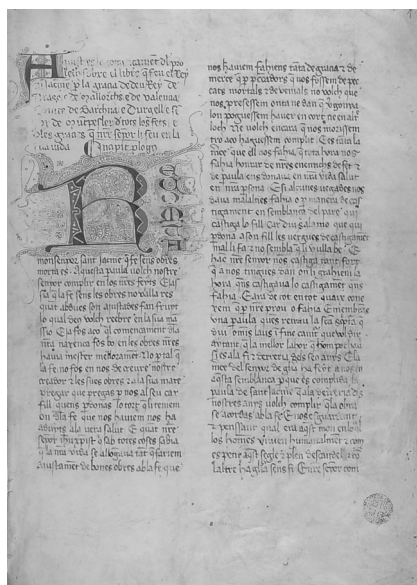
8. Coneixem aquestes dades gràcies a BRUGUERA (1991: 11) i a la descripció del manuscrit que trobem en la *Bibliografia de Textos Catalans Antics (BITECA)*; consultat a través de la URL: <http://sunsite.berkeley.edu/Philobiblon/BITECA/1605.html>.

9. Efectivament Marian Aguiló tot i que es va basar en el ms. de Poblet, va corregir i acarar alguns passatges amb l'incunable de València.

10. En el *Diplomatari* compilat per Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents per a l'història de la cultura catalana mig-aval*, 2 vols., Barcelona, IEC, 1908 [reproducció facsímil amb estudi sobre A. Rubió d'Albert Balcells i pròleg d'Albert Hauf, Barcelona, IEC, 2000], trobem un document datat l'11 de setembre 1343 (doc. CXVII, p. 128 del vol. I), pel qual Pere III escriu a l'abat de Poblet demanant-li el llibre de la Crònica del rei Jaume, que l'abat ha fet copiar. Per altra banda, en el document CCCIV (p. 295 del vol. II), datat el 27 de juny de 1386, Pere III mana pagar al seu escrivent, Joan de Barbastre, una quantitat de diners per haver efectuat diversos treballs, entre d'altres, la còpia de la Crònica del Rei en Jaume, en la qual va invertir més de mig any de treball. Rubió afirma que aquesta còpia de Joan de Barbastre, acabada el 1380, és el còdex de la Biblioteca Aiamans, actualment a la Biblioteca de Catalunya (ms. 1734).

Josep de Togores, on es va dipositar ja en el segle XVIII i on va romandre fins al començament del segle XX. Aquest còdex està escrit en lletra gòtica cancel·lesca, també en pergamí, a doble columna, amb una luxosa caplletra inicial i d'altres caplletres també il·luminades en roig i blau.¹¹

L'obra va encapçalada per un pròleg: «Aquest es lo començament del prolech sobre el libre que feu el rey en Jacme per la gracia de Deu rey de Arago e de Mallorches e de Valencia, comte de Barchinona e d'Urgell e senyor de Muntpesler de tots los fets e de les gracies que Nostre Senyor li feu en la sua vida». En el colofó, podem llegir en llatí: «Mandato serenissimi domini petri dei gratir regis Aragonum valentiae, Majoricarum, cardinieae et Corsicae, Comitisque Barchinonae, Rossilionis et Ceritaniae (...) Ego Iohannes de Barbastro de scribania predicti domini Regis Aragonum, oriundus Cesaraugustae scripsi Ciuitate Barchinonae Anno a Nativitate Dmi. Mo. CCCo. octuagesimo scripsi».

Ms. 1734 de la BC, fol. 1r. Consultable a:

<http://www.lluisvives.com/FichaObra.html?Ref=14665&portal=126>

3. En el segle XV, els testimonis conservats del *Llibre dels Fets* que coneix Aguiló (pp. XIX-XX) són els següents:

11. Vegeu-ne la descripció de BITECA, <http://sunsite.berkeley.edu/Philobiblon/BITECA/1606.html>.

Seguint la ressenya dels codechs de la Cronica que han arribat a notícies nostres, recordarem lo que's conserva a Madrid en la Biblioteca del Palau Reyal (2. F. I.) y ha sigut descrit detingudament per en Massó y Torrents, (nombre I) de son interesant follet «Manuscritos Catalanes de la Biblioteca de S. M.» (Barcelona 1888).

Altres codex també del segle xv està a la Biblioteca Nacional procedent de la Biblioteca de Osuna. (Sign. L. 81.)

De la mateixa época se'n conserva un altre en la Biblioteca del Escorial (Y iij-5) si be es sols un fragment de la Cronica posat entre altres manuscrits: Ocupa los fols. 49 a 68 ahont van copiats 45 paragrafs de la Cronica, referents a la conquesta de Valencia.

Aquest darrer manuscrit d'El Escorial és el que actualment es troba en la Biblioteca del Monestir amb la mateixa signatura Y-III-5, si bé aquest document no conté l'obra completa sinó un compendi de la Conquesta de València en els fols. 49-68.¹² Segons la classificació dels manuscrits del *Llibre*, a aquest li correspon la sigla F.

Pel que fa als altres dos manuscrits esmentats per Aguiló, el conservat al Palau Reial, sigla D, amb la signatura actual II-475, és el que Massó considera que va pertànyer als Jurats de València i que, al seu torn, trameteren a Felip II després de la impressió de l'edició de 1557 (Bruguera 1991: 11). Les descripcions d'aquest manuscrit ens indiquen que pot datar-se a finals del segle xv o començament del xvi, la lletra és gòtica cursiva i està escrit a dues mans, una d'influència més humanista i l'altra gòtica rodona poc acurada.¹³

El ms. 10121 de la Biblioteca Nacional de Madrid (signatura antiga L.81) és el ms. E. Efectivament procedeix de la Biblioteca del duc d'Osuna i està datat al començament del segle xvi, per la lletra humanística. Es tracta d'un còdex en pergamí, de 110 fols a dues columnes, i destaca per la sobrietat del text sense ornaments.¹⁴

4. Del segle xvi, Aguiló només destaca l'edició impresa de 1557, conservada a la Biblioteca de Palacio I/B/66:¹⁵

Del segle xvi hi ha la única edició completa impresa en Valencia per Ordre dels Jurats en 1557, per la viuda de Joan Mey Flandro y abans s'imprimí lo fragment de la Conquesta de Valencia al començament del «Aurem Opus regalium privilegiorum civitatis et regni Valentiae...» a Valencia per Didac. de Gumiel M. D. XV.

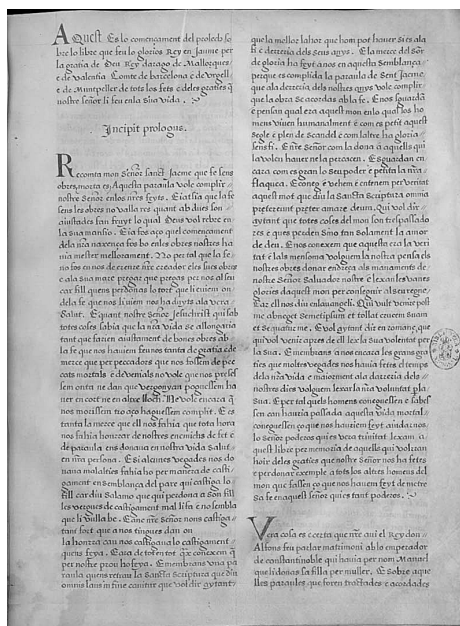
Recentment, Jordi Bruguera ha donat notícia d'un altre manuscrit (sigla N) conservat a la Real Academia de la Historia, ms. 9-4769. Potser es tracta del

12. BITECA. <http://sunsite.berkeley.edu/Philobiblon/BITECA/1608.html>.

13. BITECA. <http://sunsite.berkeley.edu/Philobiblon/BITECA/1297.html>

14. BITECA. <http://sunsite.berkeley.edu/Philobiblon/BITECA/1607.html>.

15. BITECA. <http://sunsite.berkeley.edu/Philobiblon/BITECA/1984.html>

Ms. 10121 de la Biblioteca Nacional de Madrid, fol. 1r. Consultable a: <http://www.lluisvives.com/FichaObra.html?Ref=14665&portal=126>

manuscrit més desconegut i només en tenim coneixement gràcies a la descripció de Bruguera (1991: 12) i a la de BITECA.¹⁶ Conté notes marginals atribuïdes a Zurita, qui també va fer algunes anotacions en el ms. 1018 de la BC, que correspon a la versió llatina de Marsili. Segons l'editor, el manuscrit presenta coincidències evidents amb el C de la Biblioteca de Catalunya i més allunyat de H, el de Poblet.

5. Quant als testimonis posteriors, del xvii i del xviii, llegim en Aguiló (pp. XXI-XXII):

Varis son los manuscrits del siglo xvii que s'conexen de nostre Cronica: en l'Arxiu de la Corona d'Aragó procedent del Convent dels Mercenaris se guarda una copia d'aquesta época que comença ab un fragment del Marsili que s' conserva en la Biblioteca Prov. y Univ. que arriba fins lo cap, De occupatione Ruzafa et exitu Zahen Regis contra Regem (que està incomplet) y segueix (fol. 241) la Cronica ab lo següent epigrafi de ma del Pare Ribera «Vida y fets del Senyor Rey Don Jaume I» arribant al foli 690 vº ahont després de acabada la Cronica, treta del text de Poblet segueix ab la Cronica de Desclot que resta incompleta. (80 fols.)

16. BITECA. <http://sunsite.berkeley.edu/Philobiblon/BITECA/1204.html>

En la Biblioteca Nacional de Madrid (sign. F-67) se troba altre còpia del segle xvii, que descriu en Massó y Torrents en la pl. 135 n.º XXXVI del seu catàlech «Manuscrits Catalans de la Biblioteca Nacional de Madrid 7 (Barcelona 1896)

Ja havem parlat del manuscrit que's conserva en nostra Biblioteca Provincial y Universitaria de Barcelona que maná fer en 1619 lo sacerdot don Jaume Ramón Vila: com ja diguerem es una còpia literal de lo text de Poblet, reproduhint les dues vinyetes que porta aquell codex: te 188 folis de lletra clara de ma de l'estudiant Jaume Farrer.

De aquesta còpia se'n feu eu lo mateix segle xvii una altre manuscrit que's conserva actualment en la notable Biblioteca particular de don Baldri Carreras; te 682 planas (de 296 X 198 mm.), mes 8 del prolech de don Jaume Ramón Vila, en paper de la época.¹⁷

En el segle xvii es fan dues còpies del manuscrit de Poblet. La primera es conserva a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, ms. 41, procedent del Convent de la Mercè, que també conté una versió de les *Gesta Comitum Barcinonensium et Regum Aragoniae* i un fragment de la *Crònica* de Desclot.¹⁸ Correspon a la sigla L.

L'altra còpia de Poblet, sigla J, actualment és el manuscrit número 69 de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona. Podem llegir que l'autor d'aquesta còpia és Jaume Ferrer i que la va realitzar per manament de Jaume Ramon Vila, qui també va afegir-hi un pròleg.¹⁹

Historia del | molt alt, y invictíssim senyor | lo Rey Don Iayme de Aragó primer de aquest nom | cognomenat lo gran Conquistador | Composta y Ordenada | per lo mateix Rey que la escrigué de sa propia | ma. (Segueix un gran escut ab les barres d'Aragó en colors) Escrita en Barcelona per Iaume Farrera | studiant natural de Gronollers en lo | Any 1619 | Per orde y | manament del senyor Jaume Ramón Vila | Sacerdot.

Per altra banda, el ms. de la BN de Madrid, 893, *olim* F-67, és una còpia de C (Joan de Barbastre, 1380) feta en el segle xvii i que va pertànyer a Felip V.²⁰

Bruguera (1991:12) hi afegeix encara un altre manuscrit, al qual atribueix la sigla M, que no estava recensionat per Massó. Es tracta del còdex 13208 de la Biblioteca Nacional de Madrid, del segle xviii, que conté còpies, atribuïdes a Francisco Pérez Bayer (1779), de textos procedents de diferents manuscrits del Monestir d'El Escorial. El fragment copiat del *Llibre dels Fets* té com a original el mateix text del manuscrit F (Escorial Y-III-5).²¹

17. Aquest manuscrit (K) es troba perdut.

18. BITECA. <http://sunsite.berkeley.edu/Philobiblon/BITECA/1978.html>

19. BITECA. <http://sunsite.berkeley.edu/Philobiblon/BITECA/1981.html>

20. BITECA. <http://sunsite.berkeley.edu/Philobiblon/BITECA/1980.html>

21. BITECA. <http://sunsite.berkeley.edu/Philobiblon/BITECA/2091.html>

Aguiló conclou que no té més notícies de manuscrits a banda dels que ha descrit en el pròleg, però en canvi recorda haver localitzat entre els papers del seu pare un projecte de traducció al francès de la *Crònica reial* —tal com ell esmenta sempre el *Llibre dels Fets*— per part d'un erudit, el Baró de Tourtoulon, així com també la referència als treballs fets en anglés i que hem esmentat a l'inici.

6. Per tal d'arrodonir la valuosa informació que hem destriat del pròleg d'Àngel Aguiló, oferim, la relació d'edicions modernes del *Llibre dels Fets* que contenen un estudi sobre la transmissió textual. A més, el mateix Aguiló i tots els erudits esmentats alçarien el cap des dels seus mausoleus si trobaren —ciència ficció o artimanyes diabòliques— els textos digitalitzats de l'obra que ens ocupa i que relacionem més avall.

AGUILÓ I FUSTER, Marià. *et al.*, eds. (1873-1904) *Chronica o comentaris del gloriosissim e invictissim Rey en Jacme primer, Rey Darago, de Mallorques e de Valencia, Compte de Barcelona e de Montpesler* Dictada per aquell en sa llengua natural, de nou feyta estampar per Marian Aguiló y Fuster, Barcelona, Biblioteca Catalana.

CASACUBERTA, Josep Maria de (ed.) (1926-1962) Jaume I, *Crònica*, Barcelona, Col·lecció Popular Barcino, 9 vols.

SOLDEVILA, Ferran, ed. (1971) *Les quatre grans cròniques*, Barcelona, Selecta. [Reedició, *Les quatre grans Cròniques. I. Llibre dels feits del Rei en Jaume*, revisió filològica de Jordi Bruguera, revisió històrica de M. Teresa Ferrer i Mallol, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2007.]

RIQUER, Martí ed. (1972) *Libre dels feyts del Rey En Jacme*. Edició facsímil del manuscrito de Poblet (1343) conservada en la Biblioteca Universitaria de Barcelona, Barcelona, Universidad de Barcelona.

BRUGUERA, Jordi ed. (1991) *Llibre dels fets del rei en Jaume*, Barcelona, Barcino («Els Nostres Clàssics»), 2 vols. [L'edició de Bruguera fa una relació exhaustiva de la bibliografia d'interès per a l'estudi del *Llibre dels Fets*, tant des del punt de vista de la tradició textual, com de treballs d'erudits destacats que l'esmenten, i estudis lingüístics, literaris i històrics més recents (Bruguera 1991: 9-12, 135-151)].

No podem deixar al marge d'aquesta relació el treball de Stefano Asperti (1984),²² previ a l'edició de Bruguera, així com tampoc l'edició de la versió llatina de Marsili de 1984:

22. Asperti fa una ordenació diferent dels manuscrits, estudia les variants i els errors i estableix un *stemma codicum* partint d'un arquetip perdut, però suposadament anterior a la versió llatina de Marsili. Segons Asperti, de l'arquetip sorgirien dues branques, una d'aquestes representada pel manuscrit de Poblet i, possiblement per la versió aragonesa de la Crònica (versió de Joan Fernández de Heredia), mentre que de l'altra branca haurien derivat la redacció de Joan de Bastre, l'edició de València 1557 i dues còpies posteriors del segle XVI.

ASPERTI, Stefano (1984), «La tradizione manoscrita del *Libre dels feyts*», *Romanica Vulgaria* 7, pp. 107-167.

MARTÍNEZ SAN PEDRO, Maria de los Desamparados, ed. (1984) *La Crónica latina de Jaime I*, Almería.

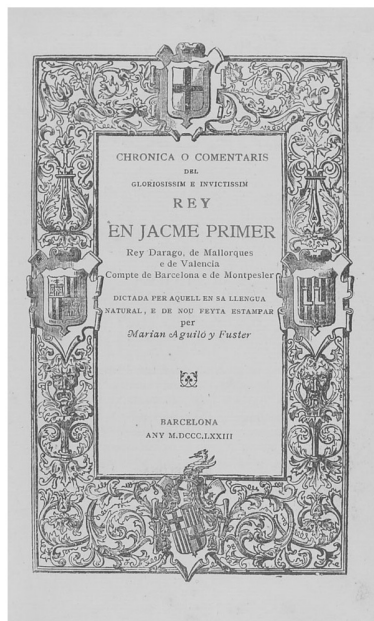
7. Els textos digitalitzats que formen part del fons de la Biblioteca Joan Lluís Vives i, per tant, consultables en línia, són els que a continuació es relacionen. Transcrivim la informació de la fitxa catalogràfica de cada obra i, al seu torn, donem la URL de la mateixa fitxa a partir de la qual es pot accedir al text complet.

7.1. AGUILÓ I FUSTER et al., eds. (1873-1904), *Chronica o comentaris del gloriosissim e invictissim Rey en Jacme primer, Rey Darago, de Mallorques e de Valencia, Compte de Barcelona e de Montpesler* Dictada per aquell en sa llengua natural, de nou feyta estampar per Marian Aguiló y Fuster. Barcelona, Biblioteca Catalana.

- format facsímil: <http://www.lluisvives.com/FichaObra.html?Ref=14592&portal=1>

- format text amb concordances:

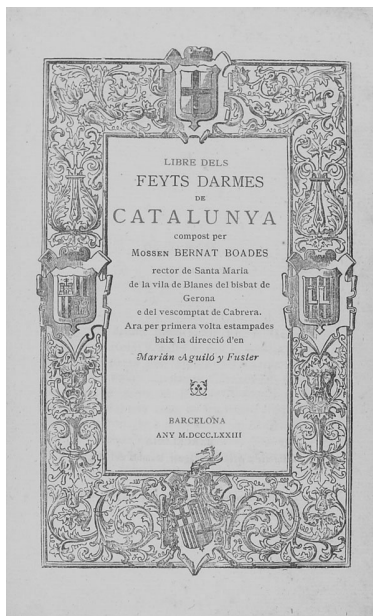
<http://www.lluisvives.com/FichaObra.html?Ref=5086&portal=1>

Portada de l'edició del 1873

7.2. *Libre dels feyts d'armes de Catalunya*; compost per Mossen Bernat Boades ...; ara per primera volta estampades baix la direcció d'en Marián Aguiló y Fuster, Barcelona 1873.

<http://www.lluïsvives.com/FichaObra.html?Ref=14949&portal=1>

Portada del *Llibre del feyts d'armes* (1873)

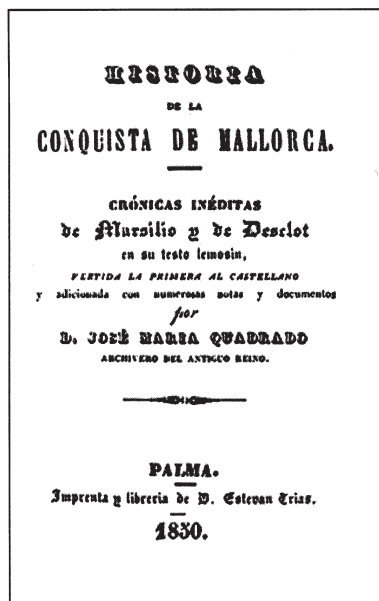
7.3. *Historia de la conquesta de Mallorca: cròniques inédites de Marsili y de Desclot en su testo lemosin*; vertida la primera al castellano y adicionada con notas y documentos por José María Quadrado, Palma, 1850.

<http://www.lluïsvives.com/FichaObra.html?Ref=4782&portal=1>

B) Manuscrits

7.4. BUB 1: *Crònica del rei en Jacme* [Manuscrit]
<http://www.lluïsvives.com/FichaObra.html?Ref=22392&portal=126>

7.5. BC 1734: Aquest és lo comançame[n]t del pròlech sobre el libre q[ue] feu el rey en Jacme p[er] la gràcia de Déu rey de Aragó e de Mallorchas

e de València, comete de Barch[ino]na e d'Urgell e senyor de Muntpeller, de tots los fets e de les gràcies q[ue] Nostre Se[n]yor li féu en la sua vida [Manuscrit]

<http://www.luisvives.com/FichaObra.html?Ref=14665&portal=126>

7.6. BNM 10121: *Llibre dels feits del rei en Jacme* [Manuscrit]
<http://www.luisvives.com/FichaObra.html?Ref=14533&portal=126>

LLÚCIA MARTÍN PASCUAL
Universitat d'Alacant